



Groepsportret van leden van de Vereniging Oud-Utrecht bij de ingang van het gemeentehuis (Herenstraat 67) te Rhenen tijdens een excursie op 26 mei 1934.

□ FOTO: VEREENIGDE FOTOBUREAUX N.V., HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Negentig jaar bij de tijd

Vereniging Oud-Utrecht 1923-2013

Het oprichten in 1923 van de Vereniging Oud-Utrecht was een initiatief van bestuurders en notabelen. Zo ging het in die tijd vaak. Begonnen met 19 leden, telt de vereniging er nu zo'n 2.000. Met velen die actief zijn, van bestuurders en redacteurs tot bezorgers van het Jaarboek. Eerste aflevering van een serie over historische verenigingen in de provincie.

In de Utrechtse burgemeesterskamer moet het plan al een tijdje klaar hebben gelegen. Mr. Samuel Muller Fz. (1848-1922), de prominente historicus en baanbrekende archivaris, was precies twee maanden eerder overleden, toen op 5 februari 1923 op initiatief van burgemeester Fockema Andreae op Kamer 14 ten Stadhuize een vergadering plaatsvond van vijftien ongenoemde 'belangstellenden' in de geschiedenis van Utrecht. Het gezelschap belastte een commissie van vijf met het opstellen van Statuten en een Huishoudelijk Reglement, teksten die vijf weken later, op 12 maart - sindsdien beschouwd als de geboortedatum van *Oud-Utrecht* - door de negentien aanwezigen 'gaarne ter uitvoering werden aanvaard'.¹ De heren gaven zich staande de vergadering op als de eerste leden van de Vereniging en benoemden de commissie-

Ton H.M. van Schaik

Historicus, publicist en oud-redacteur van dit tijdschrift.

voorzitter dr. W.A.F. Bannier en secretaris G.A. Evers, respectievelijk leraar geschiedenis en aardrijkskunde aan het Stedelijk Gymnasium, voortvarend van start met de activiteiten die zij zich had voorgesteld te gaan ontplooiën. De eerste ervan was een tentoonstelling over de wallen, grachten en singels van de stad, gehouden in het gebouw van de Volksuniversiteit, het grote patriciërshuis Nieuwegracht 41. Ze werd georganiseerd bij de herdenking van de vereniging der vier buitengewesten Abstede, Catharijne, Lauwerecht en Tolsteeg met de stad (1823), een eerste stap op weg naar een 'Groot-Utrecht' zoals toen niemand het zich nog kon voorstellen. Ruim veertien dagen was de expositie geopend, 1.738 mensen kwamen kijken en de toegangsprijs van f 0,10 per persoon dekte de onkosten.

De gasten en de koks

Het was de eerste in een onafgebroken reeks van door de vereniging georganiseerde evenementen - lezingen, tentoonstellingen excursies - met een historische aanleiding, of dat nu een eeuwfeest was, een jubileum, een voltooid restauratie of het afscheid van een stedelijke ambtsdrager van enige statuur.

Wat direct verscheen was het Jaarboek, tot 1970 *Jaarboekje* genoemd, met als eerste jaargang 1924. Daarin was opgenomen de *Naamlijst* van de 115 leden onder wie zestien dames. Het gehalte van de artikelen kon direct de vergelijking met dat van andere soortgelijke uitgaven doorstaan. Kritiek op een te laag wetenschappelijk niveau werd gepareerd met de ondertitel van het Jaarboekje die 'de verspreiding van de (historische) kennis' vermeldde en dus, zoals gemeentearchivaris Jan van Campen het bij het zilveren jubileum in 1948 uitdrukte, 'meer de gasten dan de koks' wilde bedienen.

Dat gold nog sterker voor het *Maandblad*, dat twee jaar na de oprichting van de vereniging begon te verschijnen. Het wilde contact- en mededelingenblad zijn, maar er stonden ook kleine historische bijdragen en boekbesprekingen in die goed werden gelezen en allerlei reacties oproepen.

Geschiedenis van Utrecht

Ten stadhuijze heeft een vijftiental personen, allen belangstellenden in de geschiedenis der stad, vergaderd, daar toe bijeengeroepen door den Burgemeester, die op uitgesproken verlangens daartoe het initiatief genomen had. Het doel was om te komen tot oprichting eener vereeniging, welke zoo mogelijk een jaarboekje zal uitgeven, gevuld met bijdragen, handelende over onderwerpen betreffende de geschiedenis der stad, teneinde die in breedten kring bekend te doen worden.

Na eenige bespreking werd, zoo meldt de Stand., tot de oprichting besloten en eene commissie van 5 leden, bestaande uit de heeren Dr. J. P. Fockema Andreae, burgemeester, Dr. W. A. F. Bannier, G. A. Evers, Dr. W. C. Schuylenburg en C. W. Wagenaar, benoemd tot nadere uitwerking der plannen.

—o—

Bericht over het initiatief tot oprichting van een historische vereniging in het Utrechtsch Nieuwsblad van 7 februari 1923.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE KRANTEN

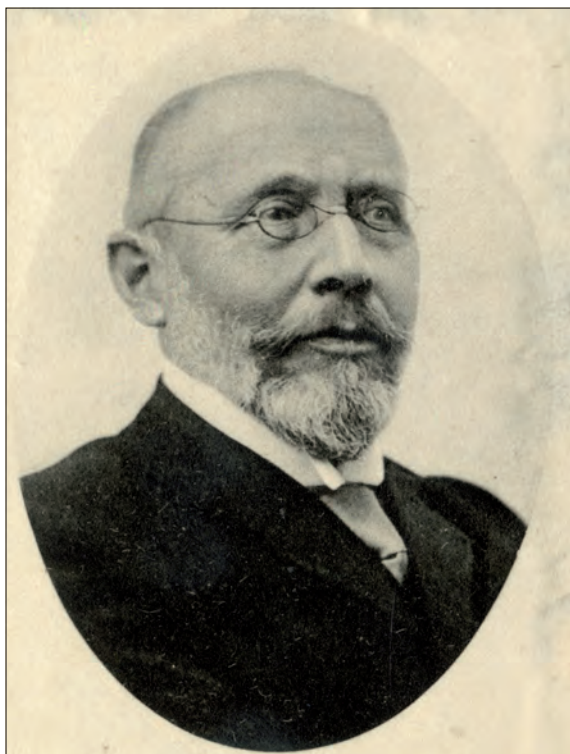
leden tot voorlopig bestuur. Samuel Muller had alles ervoor in gereedheid gebracht en men zou bij zijn leven nooit tot de oprichting van de vereniging hebben kunnen overgaan *zonder* hem. Maar *met* hem was het ook onmogelijk, want hij was een solist, die alles vanuit het Archief en de persoon van de archivaris wilde regelen.² Nu de ongenaakbare man het tijdelijke voor het eeuwige had verwisseld, kwam de weg vrij voor anderen die, onder leiding van de populaire Fockema, prompt een Vereniging Oud-Utrecht oprichtten.³

Laatkomer

De vereniging zou niet de hele provincie gaan bestrijken, maar enkel de stad 'en haar omstreken'. En er zou een Jaarboek worden uitgegeven, geschoeid op dat van het Genootschap *Amstelodamum* en dat van *Die Haghe*, die Oud-Utrecht al in 1900 respectievelijk 1890 waren voorgegaan. De hoofdstad van het Sticht, historisch de meest interessante stad van de Noordelijke Nederlanden - dat had Samuel Muller in elk geval voor iedereen afdoende aangetoond -, was een laatkomer. De vereniging ging onder leiding van haar eerste

Eén opzegging in 1943

Een populaire activiteit in de vooroorlogse jaren vormden de stadsexcursies en vooral de kastelentochten in de omgeving. Bij zo'n bezoek is het ooit gebeurd dat een van de deelnemende heren de hoogadellijke eigenaar bij het afscheid twee kwartjes in de hand stopte, die deze onmiddellijk aan de achter hem staande huisknecht doorgaf. Maar de vereniging werkte ook mee aan een stedelijke monumentenverordening en stond op de bres voor het behoud van de tientallen jaren lang verwaarloosde en bouwvallige Geertekerk. De bezettingsjaren leverden slechts één beleidsdaad op: de oprichting, samen met het NSB-gemeentebestuur van het *Utrechts Monumenten Fonds* (1943), die al jarenlang op de rol had gestaan en waaraan het bestuur zich toen niet meende te kunnen onttrekken. Eén bestuurslid, prof. C.D.J. Brandt, zegde zijn bestuurslidmaatschap op, omdat hij zich niet met de toenmalige bestuurders wilde inlaten. De reeks Jaarboeken en Maandbladen werd tegen 1945 kort onderbroken, maar de leden stroomden in de bezettingsjaren toe: men



Samuel Muller Fz. (1874-1918) en rijksarchivaris in de provincie Utrecht (1879-1920). De foto uit 1920 werd afgedrukt in het Gedenkboek van het Provinciaal Utrechts Genootschap, 1923.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

had duidelijk behoefte om onder betrouwbare stadgenoten te verkeren. Het gewone verenigingsleven herstelde zich na de oorlog geleidelijk aan en het ledental was bij het zilveren jubileum in 1948 gestegen tot het ongekende aantal van 600. Het jaar daarop besloot de ledenvergadering dat Oud-Utrecht zich voortaan zou gaan bezighouden met de geschiedenis van stad en provincie Utrecht. Daarmee werden 'de omstreken' van 1923 losgelaten. In de praktijk maakte het niet veel verschil, maar principieel was het wel een verbreding van het werkterrein.

Tegen de verkeersslavernij

Eind jaren vijftig braken woelige tijden aan. Henk de Jong, redacteur van het Maandblad sinds 1952, protesteerde met een reeks geruchtmakende artikelen tegen de door de gemeente voorgenomen singeldemping. De ruzie liep zo hoog op dat burgemeester De Ranitz zijn lidmaatschap van de vereniging opzegde. In 1966 ging de gemeenteraad akkoord

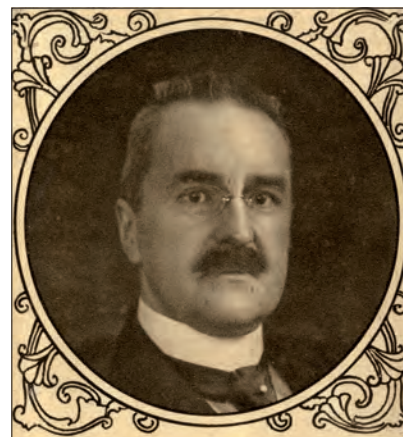
met het *plan Kuiper*, een afgezwakte versie van dat van de nog rigoureuze Feuchtinger uit 1958. Ir. Feuchtinger wilde alle singels dempen en een ringweg *rond* en radicale doorbraken *door* de binnenstad.

Kuiper had, althans in tweede instantie, ondanks de tegenwerking op het stadhuis, een groot deel van de singels intact gelaten. Maar De Jong was consequent en legde zijn redacteurschap neer. De weerstand tegen de 'verkeersslavernij' (P.H. Ritter jr) was onder de Utrechtse burgerij algemeen, maar economische motieven gingen boven behoud van het historische karakter van de stad.

In de jaren zestig en zeventig veranderde Oud-Utrecht van karakter, het werd steeds meer een moderne vereniging en bleef niet langer het selecte clubje notabelen en semi-notabelen uit 1923. De verandering was mede het gevolg van het stijgende ledental. Tegen 1970 was dat toegenomen tot 1.000, terwijl de beginjaren zeventig zorgden voor een toeloop tot 1.500 leden. Die stijging had te maken met de bouw van Hoog Catharijne en de daarmee gepaard gaande zorg over de binnenstad. In de jaren tachtig bleef de groei steken op een aantal van 1.800 en pas in de nieuwe eeuw kon worden gemeld dat de magische grens van 2.000 leden was overschreden, een getal dat sindsdien ongeveer is gehandhaafd. Jaarboek en Tijdschrift kregen een smakelijker aanblik, het Tijdschrift veranderde zelfs van naam, want met de verschijningsfrequentie van zes (of zeven) keer per jaar had de aanduiding *Maandblad* haar geldigheid verloren.

Twee miljoen in de schoot

Uit het meest recente verleden - altijd het moeilijkst te overzien - zijn twee belangrijke ontwikkelingen te melden. Een heeft betrekking op de financiën, de andere op de interne organisatie van de vereniging. Eerst het geld. In 1999 overleed een tot dan toe alleen op papier bekend verenigingslid, mevr. Annelise Helma Ulbrich, in leven apothekerster aan de Noorderstraat.⁴ Ze was een bescheiden en sober levende oude dame, die op de reünies van haar studen-



Mr. Joachimus Pieter Fockema Andreae, burgemeester van 1914 tot 1933, die in 1923 aan de wieg stond van de Vereniging Oud-Utrecht.

□ FOTO UIT PANORAMA 1920, NR.8., HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

tenvereniging, de UVSV, verscheen in dezelfde rok waarmee ze zich in 1931 bij die club had aangemeld. Als enig kind van een succesvolle ondernemer erfde ze een vermogen van f 16 miljoen, waarvan Oud-Utrecht er twee in de schoot geworpen kreeg. Vanwege de verdeling van het legaat over een aantal organisaties - ook *Het Utrechts Landschap* viel in de prijzen - moesten er heel wat juridische, administratieve en financiële kwesties worden uitgezocht. Reden waarom de toenmalige voorzitter, mr. Pieter Blok, verzuchtte: 'De Vereniging is *getroffen* door een erfenis.' Overigens kon door die erfenis, die werd ondergebracht in een steunstichting, de contributie laag blijven en was er ruimte om nog meer 'aardige dingen' te doen voor de leden.

Een heidesessie

Voor het reilen en zeilen van de Vereniging was een interne reorganisatie enkele jaren later even belangrijk, omdat ze de leden intensiever bij de gang van zaken betrof.⁵ Toen het bestuur-Blok (1998-2006) aantrad, was de stemming in de vergaderingen nu en dan opstandig. Er waren klachten over stoffigheid en achterkamertjespolitiek, er kwam zelfs een heidesessie bij kijken (op Het Utrechts Archief) om de lucht op te klaren. Een organisatiedeskundige die erbij werd gehaald noteerde op anderhalf A4-tje een mogelijke structuurwijziging. En men ging ermee aan het werk. Er werd



Portret van W.A.F. Bannier in 1933 gemaakt door Isaac Israëls ter gelegenheid van zijn afscheid van het Stedelijk Gymnasium. Bannier was bestuurslid van 1923 tot 1951 en drie maal voorzitter: van 1923 tot 1927, 1932 tot 1935 en 1940 tot 1942.

□ FOTO JUL. OPPENHEIM, HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL



Onthulling op 11 oktober 1955 van de plaquette op de Domkerk met daarop aangegeven de gevonden fundamente van de Romeinse nederzetting, de Heilige Kruiskapel, de St. Salvatorkerk en het in 1674 ingestorte deel van de Domkerk. Rechts staat ir. J.D.M. Bardet (voorzitter van Oud-Utrecht) die een toelichting geeft.

□ FOTO L.H. HOFLAND, HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

een grote democratiseringsslag geleverd met de lancering van een zogenaamd 'clustersysteem', waarin kleine groepjes leden ('clusters') verantwoordelijk werden voor specifieke taken en activiteiten. Omdat zo'n 100 leden deel uit makten van een stuk of acht clusters, nam de betrokkenheid van de leden toe. De ledenvergaderingen werden er aardiger en korter door. Een clustercoördinator overziet de groepjes en houdt ze in contact met het bestuur. Het bestuur-Willemsen (2009-) kreeg de taak die groepjes ook onderling meer met elkaar in contact te brengen, wat steeds beter lukt. Het wachtwoord van de bestuurders luidt: netwerken naar binnen en naar buiten. Met Museum Catharijneconvent, met Leidsche Rijn, met de Universiteit, om maar enkele nieuwe gesprekspartners te noemen. Als erfgoedbeheerder weerde Oud-Utrecht zich vooral geducht als tegenstander van een parkeergarage onder het Lucasbolwerk. Het project werd tenslotte afgeblazen, niet vanwege

de pressie van de historische vereniging, maar eenvoudig omdat er een nieuwe gemeenteraad kwam die er in meerderheid anders over dacht als zijn voorganger.

Even leek er in 2010 nog een ander conflict op te doemen. De verschijning van het veertiendaagse blad *De Oud-Utrechter* zou wellicht voor verwarring kunnen zorgen, de namen lagen wel heel dicht bij elkaar. Een paar gesprekken brachten opheldering. De vereniging beoefent geschiedenis, de gratis krant voorziet in de behoefte aan nostalgie en jeugdsentiment, de twee bedienen verschillende groepen. Aan de naam viel niet te tornen.

Tenslotte is er die enige constante sinds 1924: de *Kroniek* achter in het Jaarboek, vanaf 1945 met foto's.⁶ Meer dan eens werd geopperd haar als een rudiment uit de voortijd te laten vervallen. Er zijn drie argumenten voor handhaving. De *Kroniek* geeft een eerste kritische schifting van de feiten in het afgelopen jaar. Ze biedt een opstapje voor onderzoek naar ontwikkelingen vanaf 1923, en belangrijke gebeurtenissen sindsdien zijn betrekkelijk snel terug te vinden. En tenslotte is ze de oudste vorm van verhalende geschiedschrijving. Een manier om haast van dag tot dag bij de tijd te blijven.

Noten

- Over de geschiedenis van Oud-Utrecht heeft mr. J.W.C. van Campen in het Jaarboek(je) twee keer zijn licht laten schijnen: in 1947/48, p.29-48 en 1973, p.17-46. Voor meer recente gebeurtenissen is er de Inleiding op de inventaris van het archief van de Vereniging: HUA, toegangsnr. 806, in te zien op www.hetutrechtsarchief.nl
- A. Pietersma, 'Samuel Muller Fz.(1848-1922)' in: *Utrechtse Biografieën 3* (Amsterdam/Utrecht 1996) 146-152.
- Over het ontstaan van de vereniging is veel te vinden in het eerste (zeldzame!) *Jaarboekje* van 1924. Veelzeggend is dat daarin ook twee postume artikelen van Samuel Muller zijn opgenomen.
- P.A. Blok, 'In memoriam een weldoener', in *Tijdschrift Oud-Utrecht* 73 (2000) 64.
- Voor de jongste ontwikkelingen raadpleegde ik het tijdschrift en de daarbij geregeld meegezonden vergaderstukken. Ik had tevens korte interviews met de heren P.A. Blok, W. Deijkers en H. Willemsen.
- Janna Leguijt, 'Bijna 75 jaar een kroniek', in: *Tijdschrift Oud-Utrecht* 71 (1998) 32-39. In 1972 werd de kroniek van 1971 weggelaten, wat in het *Jaarboek* van 1973 werd ingehaald.



90 Jaar Oud-Utrecht op foto's

Maurice van Lieshout (samenstelling)

Wie de geschiedenis van de (lustrum)activiteiten van de Vereniging Oud-Utrecht bekijkt, komt tot de conclusie dat het 90-jarig jubileum gevierd wordt op een manier die grotendeels past in een traditie van excursies, lezingen, recepties, muzikale optredens en bijzondere manifestaties. Een greep uit het fotoalbum.



De rondleiding die in maart 1960 gegeven werd in het toen net gerestaureerde *Paushuize* (foto 1) is maar een van de talloze bezoeken aan historische panden en excursies waaraan leden in de loop der jaren konden deelnemen. Zo'n bezoek blijkt zelden eenmalig: in januari 2012 maakte een nieuwe generatie tijdens de nieuwjaarsbijeenkomst voor vrijwilligers kennis met het voormalige provinciehuis na opnieuw een grote restauratie. En het was ook daar dat prof. dr. Johanna Maria van Winter namens Oud-Utrecht op 3 juni 1972 een diner in middeleeuwse stijl organiseerde ter gelegenheid van het 850-jarig stadsrecht van Utrecht (foto 2).

Een andere locatie waar de vereniging - zonder eigen onderkomen - regelmatig neergestreken is, is het *Centraal Museum*. In 1963 vond er als enige lustrumactiviteit de tentoonstelling '400 jaar Utrecht - 40 jaar Oud-Utrecht' plaats (foto 3). Te zien waren zo'n 100 stadsgezichten uit de Topografische Atlas van het Gemeentearchief. Tien jaar later - op 9 maart 1973 - bood het gemeentebestuur in het museum de leden een feestelijke bijeenkomst aan ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan. Burgemeester H.G.I. baron van Tuyll van Serooskerken sprak de aanwezigen toe (foto 4). Tijdens het 12e lustrum (1983) vond in het Centraal Museum een 'soirée musicale' plaats en een expositie van foto's, inzendingen van een door de vereniging georganiseerde fotowedstrijd (foto 5).

Het 50-jarig bestaan werd niet alleen gevierd in het Centraal Museum. In het *Spoorwegmuseum* vond op 20 maart 1973 een feestelijke ledenvergadering plaats met een 'luchtige causerie' en historische films en geluidsdocumenten. Er was een speciale dagexcursie naar Den Bosch, een tocht langs buitenplaatsen aan de Vecht en in juni konden 44 leden voor f 65,- per persoon deelnemen aan een rondvlucht langs historische monumenten in stad en provincie (foto 6).

Het 15e lustrum in 1998 had een thema: *Utrecht en het water*. Er was een jubileumspel, een lezingenserie van *Studium Generale*, opnieuw een fotowedstrijd en een expositie in het *Waterleidingmuseum*. En net als in dit lustrumjaar deed de vereniging iets met lantaarnconsoles. In haar opdracht maakte Koos Boomstra een ontwerp voor een console met een voorstelling van Olivier van Noort (het was 400 jaar geleden dat deze Utrechtse ontdekkingsreiziger aan zijn wereldreis begon). Het ontwerp werd op 13 december 1998 in Boomstra's atelier aangeboden aan monumentenwethouder Zwart (foto 7, de wethouder links, Boomstra in het midden en de net afgetreden voorzitter van Oud-Utrecht J. Lemaier rechts).

Het 80- en 85-jarig bestaan kenden bescheidener vieringen, in beide gevallen gekoppeld aan 'het Groot Evenement'. In 2003 stond die in het teken van *150 jaar herstel bisschoppelijke hiërarchie* en werd op de binnenplaats van (opnieuw!) het *Paushuize* de overhandiging door de protestanten van een huldeblijk aan koning Willem III in 1853 nagebootst (foto 8). Vijf jaar later werd met het bezoek aan enkele kerkgebouwen aangeknoopt bij het *Jaar van het Religieus Erfgoed*, dat muzikaal werd opgeluisterd door onder anderen Heins Willemsen (foto 9 rechts), de huidige voorzitter.

Foto's gemaakt door Fotopersbureau 't Sticht (1), Utrechts Nieuwsblad (2), Centraal Museum (3), Fotodienst Gemeentearchief (4,5,7), onbekend (6), Berry Geerligs, HUA (8) en Hans Collard (9). Afkomstig uit: Het Utrechts Archief, Collectie Beeldmateriaal (1-5, 7-8), Maandblad Oud-Utrecht sept. 1973 (6), archief Oud-Utrecht (9).

